

Rohkem nõudlikkust

RAT «Estonia» repertuaar on viimasel ajal muusikalise komöödia osas kippunud võrdlemisi ühekülgselt jääma. Sellest lähtudes võib tervitada S. Gulak-Artemovski «Zaporoožlane Doonau taga» kavvavõtmist (lavastaja A. Viner, näitejuht V. Luts, dirigent P. Nigula).

Antud teose žanr ei ole selgelt määratletud. Ukrainakeelses väljaandes nimetatakse seda koguni koomiliseks ooperiks, RAT «Estonia» kavafehel aga seisab nimetus «rahvalik muusikaline komöödia». Oieti on «Zaporoožlase Doonau taga» sõnaline osa ulatuslikum muusikalisest. Oma lihtsakoelise, kohati isegi naiivse süžee ja lihtsate ukraina rahvamuusikal põhjenevate laulude ning tantsudega läheneb «Zaporoožlane Doonau taga» laulumängule.

Gulak-Artemovski rahvapärane, meloodiarikas ja hoogne muusika on saanud laiadaselt populaarseks ning kindlustanud teosele püsiva koha nõukogude muusikateatrite repertuaaris. Teater, alustades aga tööd lavastuse kallal, peab arvestama asjaolu, et «Zaporoožlane Doonau taga» on kirjutatud rohkem kui 100 a. tagasi ja selle libretos on üsna palju naiivsust ning ebaloomilisust, mida ka uus dramaturgiline töötlus (G. Šipov) pole kaugeltki suutnud sõnuda. Selles osas jääb viimane sõna juba teatri ütelada, kuna lavastuslikud vahendid — lavapilt, misansteenid, näitlejate miimika jne. võivad paljus täiendada, veenvamaks muuta dramaturgilist materjali. Võib öelda, et pingas töö ja tõeliselt loomingulise suhtumise juures on antud teose alusel võimalik luua huvipakkuvat lavastust.

Kahjuks on RAT «Estonia» lavastus takerdunud teose puudustesse. Teater pole suutnud leida õiget võtit tervikliku lavastuse loomiseks. Praegu valitseb lavastuses stiilide segu ja ta laguneb (vastavalt libreto tugevatele või nõrkadele külgedele) üksikuteks rohkem või vähem õnnestunud stseenideks, millel sageli seos tegevuse arengujoonega kaob. Nii näiteks on stseenid Odarka ja Ivani vahel antud realistlikult ja lopsakalt, türklased seevastu jäävad stiliseerituks, nukulikeks, heroliliseks stseenid aga (näiteks lõpukoor) on lavastatud väheütlevalt ja plakatiivikult. Ühtsust lavastusse oleks võinud tuua ainult teose põhikonfliktid selgem esiletoomine ja pingelisem väljaarendamine.

«Zaporoožlase Doonau taga» on ülekaalus muidugi koomiline ja kerge element. Tegevust kandvaks «selgrooks», mis peab üleval hoidma kõiki stseene, on aga ikkagi heroliline teema — zaporoožlaste võitlus türki ikke alt vabanemise eest. See ei tähenda, nagu peaks lavastus olema lahendatud tõsiselt, herolilises plaanis. RAT «Estonia» lavastuse üks peamisi puudusi seisneb just selles, et põhikonfliktid arenduses puudub pinget, puudub kuminationipunkt ja veenev lõplahendus, pole alla kriipsutatud peamisi süžee arengu seisukohalt, stseenides puuduvad õigesti asetatud rõhud. Seetõttu kaotavad ka puht-koomilised stseenid suure osa oma kõlajõust ja lavastus muutub üksikute nõrgalt seotud episoodide kogumiks, mis ei suuda vaatajat oieti köita. Näiteks stseen, kus türklaseks ümberriietunud Ivan Karass narrib Odarkat, katab sellele eelneva (ja teose ideet seisukohalt juh-

Lavastuse nõrgaks kohaks on ka finaali. Teater on siin jällegi ainult libretto puuduste passiivseks kajastajaks. Libretos torkab silma muusikalise komöödia ekspositsiooni ja lõplahenduse mittevastavus. Ekspositsioon tekitab kindla veendumuse, et zaporoožlased kas jõuga või tarkusega türki sultani kindlasti üle trumpavad. Jäädakse ootama pilti, mis näitaks, kuidas Ivan Karass oma kasakatarkusega ületab kõik sultani poolt seatud takistused ja lepib kokku vene saadikuga. Sellist pilti aga ei järgne, ei järgne ka mingit võitlust ning isegi kasakate kiri ei jõua sultanini. Lõplahendus saabub ootamatult kergelt nagu nõiakepi väel — sultan vabastab kasakad, kes on selle üle muidugi väga rõõmsad. Teater oleks saanud lavastuslike vahenditega seda ebaloomilisust siiski vähendada. Kuid lavastuse finaalis seisavad veel hiljutid nii julged kasakad hirmunud lambakarjana paari türki sõduri ees, tänu like alamatena ära kuulates sultani poolt neile antud vabastuskirja. Võltsilt — teatraalsena mõjub kogu misansteen. Ühel pool, lavapiinnast kõrgemal, türki imaam oma saatjaskonnaga «ääretu hulduse» kuulutajana, teisel pool kokkusurutuna teda alandlikult kuulavad kasakad. Andrei, Oksana, Odarka ja Ivani kvartett räägib küll surutud meeleolust, kuid teoses antud olukord ja tegevuse arenemise loogika eeldavad siiski nii zaporoožlaste kui ka türklaste poolt hoopis teistsugust käitumist, kui seda laval näeme. Nimelt vastupidist. Oleks loomulik, et türki imaam vähese saatjaskonnaga rahutute, käärivate kasakate külle ilmudes tunneks end ebamugavalt ja püüaks kõigest väest varjata argustunnet, et säilitada võimuprestiiži. Kasakad, kelle suhtumine türki võimu kogu komöödia kestel on trotslikult-pilkav, vaevalt jääksid nii rahulikult kuulama kirja ettelugemist. Usutavam on, et nad püüaksid türklasi suruda ähvardavalt oma rõngasse, et sellega ühtlasi ligemalt pääseda vangistatud Oksanale ja Andreile. Arusaamatutel põhjustel on teater välja jätnud stseenikese, kus kasakad pilkavad Selih-Agad, näidates oma suhtumist vabastuskirja kui sultani jõuetuse tunnistusse. Praeguse finaali juures ei pääse lavastuses kõlama teose idee, mis räägib zaporoožlaste võitlusvaimust, piiritust vabadusihast ja nende sõprusest suure vene rahvaga.

Lavastuse laululine külg ei jäta põhiliselt midagi soovida. Suuremat täpsust ootaks aga dirigent P. Nigulalt, samuti vajaks veel viimistlemist orkestripaarti.

Veel tahaks peatuda näitlejameisterlikkuse ning lavastuse küsimustel. Stanislavski süsteemi juurutamisest muusikateatrites on palju räägitud ja kirjutatud, kuid vähe on teatreid, kus selle kallal praktiliselt töötatakse. Ka RAT «Estonia» lavastuses «Zaporoožlane Doonau taga» leidub veel lavastuslike võtete šaboonust, stampe elavate tunnete asemel ja tegevuse «mängimist» otstarbekohase, loogilise lavalise tegevuse asemel.

Halvast operetlikust šabloonist räägib türklaste kujutamine mingite veid-

rate karnevalikujudena, Marionetlikud sõdurikesed III vaatuses ei anna õiget pilti kavalatest ja õelatest vaenlastest, «türki koletistest», kellest räägitakse tekstis. Komöödias võib vaenlast näidata küll koomilisena, kuid mitte nii hädaohutuna ja abituna, muidu kaob kogu tegevuse mõte. Korduv lavastuslik šabloon (mis «Estonia» lavastuses üsna tihti esineb) on lõpukoori esitamine valveteisangus näoga publikusse. Antud lavastuses eeldab tekst, et tegevlaste pilgud oleksid suunatud mitte vaatajatele, vaid üle Doonau kodumaa poole.

Küllaldest tähelepanu pole pööratud lavakõne väljendusrikkusele. Paljud peategelastest-ooperiartistidest pole harjunud laval kõnelemisega. Aktiivset tegutsemist sõna abil asendab teksti lihtne maharääkimine, kusjuures kõneste tungivad sageli ebaloomulikud, tehtud intonatsioonid.

Mänguliselt rahuldab osalistest (käesolev kirjutus põhineb I koosseisu esinemise muljetel) kõige rohkem A. Pärna Ivan Karass, kellel ka «sõnaline partii» on esitatud loomuliku lihtsuse ja toreda huumoritundega. M. Rungi Odarka juures tundub rohkem riakuse mängimist kui tõelist liigjutukat ja tülinorivat iseloomu. Häirib tehtud-kriiskav intonatsioon kõnes. Hästi on esitatud nii Karassi kui Odarka laululised partiid. Oksana ja Andrei kujud pakuvad mänguliselt vähem võimalusi, on juba teoses ühekülgsed. M. Kodaniporgi Oksana meeldib oma lihtsuse ja siirusega. V. Gurjevi Andrei juures jätab soovida osa sõnaline külg. Osa tekstist läheb kaduma kiirustamise ja ebaselge diktsiooni tõttu. A. Meringu kirjutaja Prokopis on palju enesekordamist. Prokopi liikumismaneer, žestid, kõne intonatsioon on tuntud juba A. Meringu varasematest koomilistest osadest.

Rahule ei saa jääda A. Peegi lavakujundusega. Vaatamata sellele, et saavutada on püütud võimalikult suurt sarnasust «tõelise» loodusega, jätvavad dekoratsioonid surnud mulje. Puudub päikesepalati, puudub tegevuskohale vastav koloriit.

B. Fensteri seatud tantsud siluvad teataval määral lavastuse ebaterviklikku muljet. Tantsurühma poolt stiilipuhtalt ja hoogsalt esitatud hopakk kriipsutab alla zaporoožlaste uljust, julgust ja eüröömu, «päästes» sel moel lavastuse finaali täielikust äralangemisest.

RAT «Estonia» lavastus «Zaporoožlane Doonau taga» viib tahtmatult mõttele, et teater pole siin ära kasutanud kõiki oma kollektiivi ja lavastajate võimeid. Kõik lavažanrid, olgu «kerged» või «rasked», nõuavad teatrit pingelist loomingulist tööd. Publik ei anna kollektiivile muusikalise komöödia juures «hinnaalandust». Teater on võimeline saavutama palju rohkemat, siin on ta aga läinud kergema vastupanu teed. «Zaporoožlane Doonau taga» on kahjuks üks neid lavastusi, mis sügavamalt kunstiliselt elamust vaatajale ei jäta.

Lea Tormis

deks, millel sageti seos tegevuse arengujoonega kaob. Nii näiteks on stseenid Odarka ja Ivani vahel antud realistlikult ja lopsakalt, türklasted seevastu jäävad stiifseerituks, nuklikeks, heroilised stseenid aga (näiteks lõpukoor) on lavastatud väheütlevalt ja plakatilikult. Ohtsust lavastusse oleks võinud tuua ainult teose põhikonflikti selgem esiletõmine ja pingelisem väljaarendamine.

«Zaporoožlases Doonau taga» on ülekaalus muidugi koomiline ja kerge element. Tegevust kandvaks «selgrooks», mis peab üleval hoidma kõiki stseene, on aga ikkagi heroiline teema — zaporoožlaste võitlus türki ikke alt vabanemise eest. See ei tähenda, nagu peaks lavastus olema lahendatud tõsiselt, heroilises plaanis. RAT «Estonia» lavastuse üks peamisi puudusi seisneb just selles, et põhikonflikti arenduses puudub pinget, puudub kümnatsioonipunkt ja veenev lõplahendus, pole alla kriipsutatud peamist süžee arengu seisukohalt, stseenides puuduvad õigesti asetatud rõhud. See tõttu kaotavad ka puht-koomilised stseenid suure osa oma kõlajõust ja lavastus muutub üksikate nõrgalt seotud episoodide kogumiks, mis ei suuda vaatajat õieti köita. Näiteks stseen, kus türklasteks ümberriietunud Ivan Karass narrib Odarkat, katab sellele eelneva (ja teose idee seisukohalt juhtiva tähtsusega) kirjajutamisstseeni täiesti. Lavastaja on seda «maskeraadi» võrreldes libreto materjaliga ka veelgi laiendanud, tuues sisse türki naisteks riietunud kasakad ning maksimumaalselt ära kasutanud situatsiooni võimalused. Odarka ja Ivani vahelistele stseenidele kuulub kõige eredam ja huvitavam osa muusikast, samuti on nad lavastuslikult kõige paremini õnnestunud. Iseenesest on see muidugi hea, kuid kuna paljud teised, tegevust edasiviivad stseenid on lavastatud palju nõrgemalt, siis tekibki rõhkude väär ümberasetus. Lavastuse kulminatsioonipunktiks peakski kujunema stseen, kus kasakad kirjutavad sultanile kirja. Praegu jääb see ainult üheks mitmesugustest laadastseenidest. Juba staatiline misanüstseen, mis avaneb vaataja pilkudele lava pöördudes, ei vasta sugugi momendi pinevusele. Siin on tegevusloogika toodud ohvriks välisele efektsusele. Lavastaja õnnestunud mõte — kasutada Repini tuntud maali misanüstseeni — kaotab suure osa oma mõjust, kuna tegelaste selline asetuse ei kasva välja tegevuse käigust, vaid jätab ülesseatud «elava pildi» mulje. Häirib vaadile toetuvat kasaka ilmne püüe püsida pidevalt samas asendis, samuti võõni paljastatud kasaka kuju, kelle kostüüm pole millegagi põhjendatud peale soovi täpselt jäljendada maali. Viimases vaatuses antud olukord eeldab, et kasakad teavad vene saadiku viibimisest sultani juures, on ärevil ja ootavad midagi. Ootamine on teatavasti sisemiselt äärmiselt aktiivne tegevus, mis tavaliselt kajastub ka välisel käitumisel. Pinget tõuseb haripunktini Karassi ilmumisega ja laheneb otsusega kirjutada sultanile vastus. Siinkohal alles saaks meeste grupeerumine laua ümber kindla eesmärgi ja nende maalile vastavad poosid loogilise põhjenduse. Stseeni selline pingeline kulgemine kriipsutaks alla ta keskset tähtsust lavastuse konflikti arengus. Ivan Karassi türklastemängimine aga sellist iseseisvat tähtsust ei oma, see peaks olema ainult Ivani sultani juures käimise järelkajaks.

saamatutele puujastel on teater välja jätanud stseenikese, kus kasakad pilkavad Selih-Agad, näidates oma suhtumist vabastuskirja kui sultani jõuetuse tunnistusse. Praeguse finaali juures ei pääse lavastuses kõlama teose idee, mis räägib zaporoožlaste võitlusvaimust, piiritust vabadusihast ja nende sõprusest suure vene rahvaga. Lavastuse laululine külg ei jäta põhiliselt midagi soovida. Suuremat täpsust ootaks aga dirigent P. Nigulalt, samuti vajaks veel viimistlemist orkestripartii.

Veel tahaks peatuda näitlejameisterlikkuse ning lavastuse küsimustel. Stanislavski süsteemi juurutamisest muusikateatrites on palju räägitud ja kirjutatud, kuid vähe on teatreid, kus selle kallal praktiliselt töötatakse. Ka RAT «Estonia» lavastuses «Zaporoožlane Doonau taga» leidub veel lavastuslike võtete šaboonust, stampe elavate tunnete asemel ja tegevuse «mängimist» otstarbekohase, loogilise lavalise tegevuse asemel.

Halvast operetlikust šabloonist räägib türklaste kujutamine mingite veid-

teatavasti sarnad mulje. Puudub päikesepaiste, puudub tegevuskohale vastav koloriit.

B. Fensteri seatud tantsud siluvad teataval määral lavastuse ebaterviklikku muljet. Tantsurühma poolt stiilipuhtalt ja hoogsalt esitatud hopakk kriipsutab alla zaporoožlaste uljust, julgust ja elurõõmu. «päästes» sel moel lavastuse finaali täielikust äralangemisest.

RAT «Estonia» lavastus «Zaporoožlane Doonau taga» viib tahtmatult mõttele, et teater pole siin ära kasutanud kõiki oma kollektiivi ja lavastajate võimeid. Kõik lavažanrid, olgu «kerged» või «rasked», nõuavad teatrit pingelist loomingulist tööd. Publik ei anna kollektiivile muusikalise komöödia juures «hinnaalandust». Teater on võimeline saavutama palju rohkemat, siin on ta aga läinud kergema vastupanu teed. «Zaporoožlane Doonau taga» on kahjuks üks neid lavastusi, mis sügavamalt kunstilist elamust vaatajale ei jäta.

Lea Tormis